

De magie van het woord

door

DIRK WILMARS

Houdt het woord nog iets meer in dan de schrale bepaling van het woordenboek ?

Voor ons zijn woorden klanktekens waar we losjes mee omspringen, als een oude breister met haar priemen maar als een groot kunstenaar diezelfde tekens ordent, ontstaat er een bezielde sfeer, waar de magere woorden in verdoezelen.

Een dichter wordt getroffen door de nachtelijke sfeer van een landschap : een paard staat op stal, terwijl buiten de maan schijnt en een trein voorbij rijdt. Met die gewone gegevens componeert Maurice Gilliams het volgende gedicht.

Vertelsel

In het houten huis
woont het witte paard
en de houten wagen slaapt er
naast het brandhout
doof en zwaar.

Als de maan smelt op de bloemen
rond het houten huis
glanst het water op de heide
voor het huis.

Met de wind voorbij
flood de trein reeds jaren
en het huis blijft eeuwig
met het witte paard
en de houten wagen.

Door de originele woordordening baden paard, wagen en landschap in uniciteit en verglaast de emotie van een ogenblik tot een onvergankelijke stilte. De woorden worden nieuw omdat de combinaties volkomen origineel zijn.

Eertijds werden niet alleen de kunstenaars en de estheten bekoord door de magie van het woord. In de voorrede van „Lady Chatterley” schreef D. H. Lawrence dat ten tijde van de kruis-

vaarders de woorden nog een evocatief vermogen hadden waar we nu geen benul van hebben.

De woordmagie betoverde weleer tienduizenden simpele zielen die hun hebben en zijn prijs gaven om naar het Heilig Land te trekken, en die meenden Jeruzalem te ontwaren toen ze de stad Keulen naderden. Huizinga beschrijft in *Het Herfsttij der Middeleeuwen* hoe fel toen de mensen door de woorden werden aangegrepen :

„Wij krantenlezers kunnen ons nauwelijks meer de geweldige werking van het woord op een onverzadigden en onwetenden geest voorstellen. De volksprediker broer Richard, die als biechtvader Jeanne d'Arc heeft mogen bijstaan, preekte te Parijs in 1429 tien achtereenvolgende dagen. Hij begon des morgens om vijf uur en eindigde tusschen tien en elf uur, meest op het kerkhof der Innocents, onder welke galerijen de beroemde doodendans geschilderd stond, met de rug naar de open knekelhuizen, waarin, boven de booggang rondom, de schedels voor het gezicht lagen opgestapeld. Toen hij na zijn tiende preek meedeelde, dat het de laatste zou zijn, daar hij geen verlof meer had, 'les gens grans et petiz plouroient et si fondement, comme s'ils veissent porter en terre leurs meilleurs amis, et lui aussi'. Als hij eindelijk Parijs gaat verlaten, meent het volk, dat hij den zondag nog te St. Benis zal preeken ; in groote troepen, wel zesduizend, zegt de burger van Parijs, trekken zij zaterdagavonds uit de stad, om zich een goede plaats te verzekeren en te overnachten op het veld.

Wanneer de heilige dominicaan Vincent Ferrer komt preken trekt uit alle steden het volk, de magistraat, de geestelijkheid, tot de bisschoppen en de prelaten toe, hem met lofzangen tegemoet, om hem in te halen. Hij reist met een talrijke schare volgers, die iederen avond na zonsondergang in processie rondtrekken met geeseling en zingen. Uit iedere stad vergezellen hem nieuwe scharen. Hij heeft de verzorging en herberging van al die volgelingen zorgvuldig geregeld door het aanstellen van onbesproken mannen tot kwartiermeesters. Tal van priesters uit verschillende orden reizen mee, om hem voortdurend bij te staan in het horen der biecht en de bediening der mis. Een paar notarissen vergezellen hem om terstond acte op te maken van de bijlegging der geschillen die de heilige prediker overal tot stand brengt. De magistraat van de Spaansche stad Oritruela verklaart in een brief aan den Bisschop van Murcia, dat hij in hun stad 123 verzoeningen had bewerkstelligd, waaronder 67 ter zake van moorden. Waar Vincent preekt, moet een houten getimmerte hem en zijn gevolg beschutten tegen de aandrang der menigte, die hem hand of kleeft wil kussen. Het handwerk staat stil, zolang hij preekt. Zelden was het, dat hij zijn toehoorders niet tot weenen bracht, en als hij sprak van het oordeel en de hellestraffen of van het lijden des Heeren, dan braken zoowel hij als de hoorders altijd uit in zulk een groot geweend, dat hij geruimen tijd moest zwijgen, totdat het weenen bedaarde. Boosdoeners kwamen zich voor alle aanwezigen ter aarde werpen, en hun grote zonden met tranen belijden. Toen de beroemde Olivier Maillard in 1485 te Orleans de vasten-

preken hield, klommen er zooveel menschen op de daken der huizen dat de leidekker 64 dagen herstellingsarbeid in rekening bracht."

Er zijn ook tijden dat de woorden op de algemene onverschilligheid afketsen. De massa's ondergaan dan hun lot gelaten omdat de woorden niet meer geladen zijn met magie.

Met versleten woorden kan men slechts de vluchtige banaliteiten van elke dag zeggen. Maar als ze in de harten een weerklank vinden blijven ze bewaard. De magie van het woord laadt de gemoederen met nieuwe begeerten of nieuwe idealen. Oude afgerammelde woorden worden dan terug gloednieuw en onthullen de diepste verlangens van de verborgen mens.

Woorden veranderen een leven dat onrechtvaardig, zinloos en wreed was doordat al die ellende de koopsom werd van het eeuwige geluk. Zo reëel als het woord, was het hiernamaals waar het aardse lijden eeuwig werd beloond. Met duizenden drumden ze bijeen en wachtten ze uren lang in regen en wind en weenden van geluk, wanneer ze hun diepste verlangens hoorden verwoorden.

En wat had al die ellende van een tocht naar het heilig land nog te betekenen, als hij beloond werd in het hiernamaals met eindeloos geluk ?

Nooit geraakten ze verzadigd van die heerlijke klanken die het schrijnende wee van hun ziel lenigden.

Al het vage dat ze niet konden verwoorden reikte recht naar den hemel in de lijnen der gotiek.

Van Eyck schilderde het triomferende Lam Gods dat geleden had onder Pontius Pilatus en in de hemel door al de heiligen werd aanbeden. Dante werd de architect van dat fantastisch paleis van extreem geluk en pijn, maar het duurde niet lang of de rijken en de machtigen kregen er andermaal een absolute prioriteit.

Was dat paradijs een feeërieke begoocheling of een leugen om de weerlozen nog machtelozer te maken ?

Sommigen meenden dat de aarde voor eenieder de enige hemel of hel was. Generaties ressentiment kregen plots gestalte in de nieuwe denkbeelden over mens en wereld. En de woorden die een rechtvaardiger maatschappij beloofden werden door de massa's gretig geloofd. Andermaal vonden ze een diepe weerklank. Overtuigde materialisten wilden voor die ideale toekomst graag leven en sterven. De grote mannen van Carlyle danken hun roem aan het feit dat zij de woorden spraken die van hen werden verwacht en waarvoor de gemoederen open stonden.

Zij hielden de stroom van de geschiedenis in zijn bedding of vonden er eventueel een nieuwe, maar altijd bepaalde de vooraf-

bestaande bedding de loop van de stroom. Uit de bedding van het ongeformuleerde ontstaan de opvattingen van een nieuw tijdvak.

Het kristendom veroverde de antieke wereld omdat het Evangelie het lang verwachte „goede nieuws” bracht. (Euaggelion = het goede nieuws)

Uit een saturatie van onverschilligheid en wreedheid ontstond er een verlangen naar liefde. Dat was het goede nieuws dat eenieder zolang verwachtte. En toen kwamen er kerels opdagen die de mensen over de liefde spraken als over het hoogste goed op de wereld. Zij spraken enkele woorden die het aanschijn van de wereld veranderden. Als er niemand was opgestaan om het ongeformuleerde te verklanken, hadden de gelaten massa's nog eeuwen onrecht blijven ondergaan. De begeerde woorden brachten nog iets meer dan hoop. Zij waren schoon. Het begeerde is altijd irreëel fraai. Is het schone niet datgene waarvan men droomt en waarin men behagen schept? Men droomt immers van de dingen die men ontbeert.

De taal gaf de prehistorische mens een nieuwe existentie en een nieuwe hoop.

Dat is één van de redenen waarom de woorden van de oertaal geladen waren met magie waaruit de schoonheid ontstaat.

* * *

Woorden die niet mogen worden uitgesproken zijn er altijd geweest. Men dachtte ze omdat men meende dat ze onheil brachten, of omdat ze goden niet welgevallig waren. In de sprookjes zijn de boze geesten bang voor bepaalde woorden. De Oosterse „djinns” waren bang voor het woord ijzer. Het uitspreken van dat woord kon schaden. Ijzer had eertijds de vernielende kracht van een bom. Wie over een ijzeren zwaard beschikte kon hoofden en ledematen afhouden en een echte terreur zaaien. Men dachtte de moordende kracht van het ijzer, en daarom werd het een „taboe” woord. In een gunstige situatie zegt men bij ons nog altijd „Ik zal maar hout vasthouden”. Het zachte vertrouwde hout dient om het geluk te handhaven, het vernielende ijzer daarentegen verstoort het.

In de kristelijke legenden zien we de duivel dikwijls wijken voor een woord. Er bestaat overigens een katolieke ritus met een geijkte formule om de duivel uit te drijven.

De naam van God daarentegen mag in de kristelijke wereld niet ijdel worden gebruikt en als hij toch vernoemd wordt moet het gepaard gaan met uiterlijke tekenen van vrees en eerbied. Welke kracht er voor de ouden in het woord God kon schuilen kunnen we nog constateren in het oud-Egyptisch gedicht „Isis list”.

Ré is de grote God, schepper van hemel en aarde, die uit eigen kracht ontstond. De godin Isis was schranderder dan enige god en wist alles, behalve de geheime naam van Ré. En het verdroot Isis dat zij die naam en de macht die er in verborgen lag, ontbeerde. Zij bedacht een list om die naam te vernemen. Van wat stof en speeksel van Ré maakte ze een slang die Ré beet. De oude God schreeuwt en jammert van pijn. Toen zei Isis dat zij hem van die pijn kon verlossen als hij zijn ware grote naam openbaarde, die niemand kent, de naam waardoor hij 't al regeert.

En Ré sprak : ik heet hemelmaker
 ik heet bergformeerder
 ik heet heer der schepping
 ik heet lichtverstrekker
 ik heet openaar der ogen
 ik heet Nijlbeveler
 ik heet feestinsteller
 ik heet vuurmaker
 ik heet levenswekker
 des morgens heet ik Chepra
 des middags heet ik Ré
 des avonds heet ik Atoem

Maar Isis zeide : Vader Ré
 uw WARE naam is niet daarbij
 als gij hem noemt dan wijkt het gif
 als gij hem noemt zijt ge gered
 En 't folterend gif was scherp en fel
 en gloeide door zijn lichaam heen
 zoodat hij het niet meer dragen kon
 En Ré sprak : goed, ik zal het doen.
 Laat ons een weinig zijwaarts gaan
 opdat geen ander God het zie ;
 dan zal ik in 't geheim mijn naam
 van mij in U doen overgaan

Zoo gaf de god zijn naam aan haar
 om van zijn pijn verlost te zijn....
 En godin Isis sprak een spreuk :
 „Gif wijk, Ga uit het lichaam weg”
 Zoo werd de grote God gezond.

(vertaling H. Th. Obsink)

Het echte woord dat God noemt is een kracht die Ré in Isis laat overgaan.

In talrijke oude godsdiensten moest men omzichtig met het woord „God” omspringen.

De joden uit het oude testament mochten de naam van God buiten de tempel niet uitspreken, om te voorkomen dat het woord zou afslijten en ontluiserd worden van zijn magie. In de fabel van Lafontaine „Les animaux malades de la Peste” wordt de pest aldus vernoemd „La peste puisqu'il faut l'appeler par son nom ; capable d'enrichir en un jour l'acheron, faisait aux animaux la guerre”.

Er bestaan nu nog altijd woorden die men beter niet uitspreekt in een deftig gezelschap. Vloeken, en ten onpas praten over de geslachtsorganen staat hoegenaamd niet netjes. Het verwekt een zekere malaise en het diskrediteert de man die dat maatschappelijk taboe verstoort.

Men mag wel over voorhoofden, handen en neuzen spreken, maar zekere organen als stopwoord gebruiken volstaat om uit een deftig gezelschap definitief te worden geweerd.

Er zijn ook woorden die men verafschuwt als de voorboden van een naderend onheil. Afschuw is eigenlijk een omgekeerde begeerte. Zij is naar buiten gericht en wil het verafschuwde verwijderen. Begeerte daarentegen is naar binnen gericht en wil het begeerde naar zich toehalen. Het verafschuwde wil men zo gauw mogelijk vergeten. Over de begeerde blijft men dromen. Begeerte en afschuw zijn een gelijkaardige psychische energie, maar anders gericht.

De primitieve mensen kenden onvermijdelijk een groot aantal woorden die afschuw, angst of begeerten verwekten. Die zielsberoerende eigenschap van het woord is innig verweven met de magie.

Frazer in „The golden bough” (Part I The magic art) zegt dat de magie op twee grondprincipes berust :

1. Het gelijkaardige trekt naar het gelijkaardige, of een gevolg gelijk op zijn oorzaak, d.i. de wet van het gelijkaardige. (Deze wet is gesteund op het feit dat een voorwerp aan een ander gelijkaardig voorwerp doet denken en aldus het momenteel leven verruimt. Verruiming van het momenteel leven is magie.)

2. De zaken die ooit een contact hebben gehad blijven op elkaar inwerken ook als het contact heeft opgehouden, d.i. de wet van het contact. (Zaken die contact hadden kon men momenteel overschouwen, eens dat ze van elkaar verwijderd waren bleef de gedachten associatie bestaan, waardoor het momenteel leven werd verruimd.)

Uit het eerste grondprincipe leidt de tovenaer af dat hij het gewenste magisch gevolg kan bereiken door eenvoudige nabootsing. De negatieve magie of verbodsmagie omvat de taboes die

men niet mag doen of zeggen. B.v. eet niet het hart van een hert want het hert is een vreesachtig dier en zal de eter vreesachtig maken. In feite is de negatieve magie een toepassing van de wet van de gelijkaardigheid. De positieve magie zegt „als je dat doet gebeurt er dat”. De negatieve magie of taboe „doe dat niet anders gebeurt er dat”.

De praktische toepassingen van het eerste grondprincipe zijn :

Om iemand te doen sterven doorsteekt men zijn beeltenis op de plaats van het hart.

Om hem te doen lijden doorprikkt men die beeltenis met naalden.

Sommige primitieven geloofden dat ze de lente brachten door zich met bladeren en bloemen te tooien, of dat ze de winter verjoegen door zijn dood te mimeren.

Tijdens de ijstijd werden overal beelden zogenaamd gedood. Er werd op afbeeldingen geschoten, of ze werden betoverd en onder inachtneming van bepaalde rituelen vernietigd.

In de grot van Montespan werd het beeld van een beer aangetroffen waarin zich 41 schotgaten bevonden. Men had een echte berekop op het beeld van een beer geplaatst. De schedel lag nog voor het beeld.

In de middeleeuwen doorprikten de heksen poppen en afbeeldingen van de mensen die ze wilden doden.

Frobenius vertelde hoe hij eens heeft meegemaakt dat een bosjesman die een gazel wilde doden, 's ochtend voor zonsopgang een gazel in het zand tekende en vervolgens onder het uitspreken van toverformules met pijlen op deze afbeelding schoot, en 's avonds een gazel in het kamp bracht, die door een schot in de hals, op de plaats waar de symbolische pijl de getekende gazel had geraakt, was neergeveld. (Herbert Kühn : *Het ontwaken der mensheid*, blz. 161.)

De magische geladenheid van het taboe nam toe naar mate het taboe strikt werd nageleefd. Sommige woorden waarvan men in lange tijd het taboe niet had durven overtreden, konden een panische angst verwekken, als iemand dreigde ze uit te spreken.

De angst voor het taboe kan vergeleken worden met de angst van de moderne stedeling die 's nachts door een woud moet trekken. Van uit de duisternis voelt hij zich voortdurend bedreigd door ingebeelde gevaren. Het taboe was ook een duister angst-aanjagend bos van onbegrijpelijkheden. Er waren woorden die alleen de magiërs, de tovenaars en de priesters kenden. Hun opvolgers werden slechts in die geheimen ingewijd na tal van inwijdingsrituelen. Daarbij gingen ze voorzichtiger te werk dan een

ontmijner die een mijn van een onbekend model moet onschadelijk maken.

Spreken op zichzelf was voor de primitieve mens een vorm van magie. Hij stond nog te dicht bij het dier om niet het verschil te zien tussen dat geborneerde wezen dat niet buiten de vooraf-bepaalde paden van het instinkt kon lopen, en zijn goddelijke vrijheid. Als hij geloofde dat hij zijn vijand kon schaden door zijn beeltenis te doorsteken welke mogelijkheden bood het woord hem dan niet ! Het woord was immers een „klankbeeld” geladen met al zijn affekten, dat hij naar willekeur in het verleden en in de toekomst kon situeren, en daarenboven immer beschikbaar.

Waarom waren er zoveel woord-taboes ?

Waarom werden er regengedichten opgezegd om regen te verwekken ?

Waarom kon een zinloze woordkoppeling zoals in de hokus pokus toverformules wonderbare gevolgen verwekken ?

Waarom verwekte het herhalen van dezelfde woorden bij de primitieven een exaltatie die alles wonderlijk liet voorkomen ? Omdat het woord zelf een vorm van toverij was. Door het woord kon de primitieve de werkelijkheid veranderen, en in de gemoe-deren gevoelens toveren waardoor de brutaalste kerels zacht en volgbaar werden als lammeren. Dank zij het woord kon hij zijn verbazing mededelen over de wondere wereld waarin hij zijn plaats nog niet helemaal had gevonden.

* * *

Het wonderbare ontstaan van de spraak herhaalt zich nog dagelijks. Kleuters van ongeveer 2 jaar oud zijn er blijkbaar over verbaasd dat ze alles kunnen aanwijzen en vragen alsmaar naar de naam der dingen.

Eens dat ze woorden in zinsverband en een aaneenschakeling van gebeurtenissen kunnen begrijpen wordt de spraak voor hen een echte feeërie. De vaders en grootvaders scharrelen hun laatste restantjes fantasie bijeen om hun telgen met sprookjes en verhalen te boeien. Ze ondervinden gauw dat hun inspanningen om origineel te zijn overbodig zijn, want hun luisteraartjes zijn net zo blij met een afgezaagd sprookje als met een authentieke creatie. Een variante wordt niet op prijs gesteld en heftig aangeklaagd als een gemene vervalsing van het origineel. Als ze voor de tiende maal van roodkapje horen vertellen glunderen hun aangezichtjes nog steeds van verrukking. Ze willen dus blijkbaar hetzelfde blijven horen en het duurt lang voordat een sprookje helemaal afgezaagd is.

Waarom worden ze door die sprookjes zo sterk aangegrepen ?

Omdat sprookjes een irrationele inhoud hebben en doordrongen zijn van magie.

Wolven doen zich voor als grootmoeders, kinderen worden opgegeten en daarna levend uit de buik van de wolf gehaald. Prinsen verrijzen uit de dood in aanwezigheid van het lieve meisje.

Leven en wereld zijn net zo wonderbaar voor het kind als voor de mens uit de oertijden toen de spraak nog nieuw was.

Hun voortdurende verwondering doet hen naar magie hunkeren. Daarom worden er jaarlijks scheepsloadingen sprookjes verbruikt over de hele wereld.

Al wat door de kinderen werd gemaakt of speciaal voor hen werd geschreven staat in het teken van die honger naar magie.

De nursery rhymes zijn een primitieve vorm van poëzie vol klanknabootsing en klankherhaling. Soms krijgt men de indruk dat de dichter alleen maar met de klanken heeft willen spelen. Andere versjes bekoren door hun verrassende koppelingen van het alle-daagse met het ongewone.

Pussy cat, pussy cat, where have you been ?
I have been up to London to look at the queen
Pussy cat, pussy cat, what did you there ?
I frightened a little mouse under the chair.

De dichter spreekt tot een poes in de kindertaal en vraagt waar ze geweest is. De poes antwoordt dat ze in Londen is geweest om de koningin te zien. En de dichter wil weten wat ze daar deed. Ik deed alleen maar een muis onder een stoel schrikken.

Dat versje dankt zijn bekoorlijkheid aan de kinderlijke taal, de herhaling en de wonderbare situaties.

Hey, diddle – diddle
The cat and the Fiddle
the cow jumped over the moon
the little dog laughed
To see such craft
While the dish ran after the spoon.

Het ding zit vol klanknabootsing

De kat en de viool
de koe die over de maan springt
de kleine hond die lacht
omdat hij zulke krachttoer ziet
terwijl het bord achter de lepel loopt.

De voorwerpen leven en de dieren gedragen zich gek. Hetzelfde animisme vinden wij bij alle primitieve volkeren. Tyler

bestudeerde zeer grondig verschillende primitieve volkeren en ontdekte toen hun neiging om de voorwerpen te bezielen.

Hickety, pickety, my black hen
 She lays eggs for gentlemen
 Gentlemen come every day
 to see what my black hen doth lay.

Nabootsing van de geluiden en de beweging der kip. Een geestige woordkoppeling van deftige heren met een zwarte kip.

Three blind mice, see how they run
 They all run after a farmers wife
 Who cut off their tails with a carving knife
 Did you over see such fools in your life
 Three blind mice.

Drie blinde muizen die achter de boerin lopen, die hun staarten heeft afgesneden. Zag je ooit zulke dwazen als die drie blinde muizen.

Zonder commentaar.

As I was going to St. Ives
 I met a man with seven wives
 every wife had seven sacks
 Every sach had seven cats
 every cat had seven kits
 Kits, cats, sacks and wives
 how many were there going to St. Ives.

Contrast tussen de heilige en de opgesomde heterocliete wezens. Wij zijn het gewoon dat in de kinderversjes de dieren en voorwerpen spreken en begrip betonen. Het is alsof de kinderen zich niet gebonden voelen door de inhoud van de woorden, en min of meer bewust geen rekening willen houden met het verschil tussen mensen, dieren en voorwerpen.

Zij vinden een zeker genoegen in die half bewuste verwarring.

Zij spelen niet alleen met de inhoud van de woorden maar ook met de klanken, en daarom zijn die versjes volgepropt met klanknabootsingen, klankalliteraties, herhaling, rijmen en dubbelrijmen.

Dezelfde neiging om de voorwerpen te bezielen en de dieren te vermenschelijken vinden we terug bij de primitieve mensen. Dat „animisme” van de primitieven werd door Tylor grondig bestudeerd en zal later door ons worden besproken.

Die kinderpoëzie is geen Engels monopolie. Ik geloof dat ze bij vele volkeren voorkomt. In ieder geval bestond er in het Nederlands een gelijkaardige folklore.

Die versjes werden niet verzameld en uitgegeven en daarom werden ze verdrongen door de sprookjes, en de kinderverhalen enz., die regelmatig ter gelegenheid van de St.-Niklaas- en Kerstmisfeesten de markt overrompelen. De aangehaalde versjes zijn allemaal herinneringen uit mijn jeugd.

En wij rijden naar St.-Job
op een ezel, op een ezel,
en wij rijden naar St.-Job
op een ezel zonder kop.

De heilige Job werd vroeger vereerd op het grondgebied van Antwerpen ongeveer waar nu de St.-Jobstraat is.

Vele bedevaarders die naar St.-Job togen, deden die tocht niet alleen uit godsvrucht. In de kermisatmosfeer van St.-Job werd er veel pret gemaakt. Er werd gezongen, gedanst en onmatig gedronken. En voor de kinderen waren er kramen zoals op de foor.

Het woord „St.-Job” evokeerde een heel andere wereld dan het saaie dagelijks gedoe met zijn kommer en sleur. Daar stond de wereld op zijn kop. Het toppunt van dwaas en buitennissig plezier was wel op een ezel zonder kop naar St.-Job rijden.

Mijn moeder kocht een haring
een haring zonder kop
en zij gooide hem door 't venster
vlak op een polies zijn kop

Die polies kwam naar boven
en nam mijn moeder mee
en mijn moeder begon te schreien
en de haring schreide mee

en z' hebben niks gedaan
en z' hebben niks gedaan
en ze moeten den bak ingaan
en ze moeten den bak ingaan.

Dat liedje werd blijkbaar ingegeven door een zeker ressentiment van de armen tegenover de politie die hen helemaal anders behandelde dan de rijken.

De brave sprookjes atmosfeer uit de Engelse nursery rhymes ontbreekt hier volledig. De kleine proleten beseften reeds dat ze tot de mindere stand behoorden en ik herinner mij nog zeer goed dat het lied in koor en in het platste Antwerps heftig werd uitgebraakt wanneer een deftige burger voorbijging.

Aan die schreiende haring zonder kop kan men verschillende interpretaties geven in verband met de klassenstrijd. De meest

oordeel weinig belang te weten hoe dit vers is ontstaan. De kinderen gebruikten het ongetwijfeld als aftelrijm en het had voor hen geen betekenis.

Een ander aftelrijmpje, ook in Nederland bekend, is een zuiver klankwoordenspel.

Holleke bolleke riebezolleke
Holleke bolleke knol.

Het woord „riebezolleke” bestaat niet. De rest heeft geen zin maar klinkt heel aardig.

Grote dichters hebben een kinderziel en daarom heeft ook Guido Gezelle met de woorden gespeeld zoals een kind.

Timpe tompe terelink
vliegt van hier naar Derelink
vliegt van hier naar rompelschee
koper kop en stalen toe
wil hij op zijn been niet staan
'k moet er met de zwepe op slaan
Timpe tompe, terelink. (1855 ?)

Men kan beweren dat het hoegenaamd niet bewezen is dat de aangehaalde versjes door kinderen werden gemaakt. Bevestigen Paul Van Ostayen en Guido Gezelle niet dat al wat wij hier aanhalen vermoedelijk door volwassenen werd gemaakt ?

Als die versjes niet door kinderen werden gemaakt, dan wisten de makers pertinent goed hoe ze moesten schrijven om kinderen te behagen.

Ik ben er echter van overtuigd dat kinderen op een bepaalde leeftijd niet alleen de dingen dichterlijk kunnen aanvoelen, maar dat zij daarenboven over een gave van verwoording beschikken die later verdwijnt.

Hierna volgen enkele dichterlijke „creaties” van mijn kleinkind Ingrid, 4 jaar oud, die ze spontaan en zonder de minste aarzeling of voorbereiding opzegde voor de micro van een bandopnemer :

Een bloem gaat er toe
maar een kaars gaat er bij de bloem voor
maar een vaas zit er een bloem in
maar dat gaat niet toe
dag karsoort

—
En de flonder en de potussen
maar dat was een bek maar zonder rozen
maar dat was een toren

maar dat was geen ton-toren
 insosei tonteen
 Lolei santafalui
 toto

En de fonder senten
 Ik ga zonder flenten
 Ik ga maneren in zo'n flessen
 In fonteneer in fontoon
 Fonteintje
 in der dore
 in fonseen

Al die versjes zijn niets anders dan klankfestijnen. Het kind beseft dat het alle mogelijke woorden kan uitspreken en het maakt er een spel van door zoals de grote mensen allerlei eigenaardige woorden achter elkaar te zeggen die voor de kleuter geen betekenis hebben.

In de mate dat het poëzie is, is ze verwant met de gedichten van sommige computers. Die machines kunnen ook vreemde woordcombinaties vormen omdat de woorden voor de machine geen affectieve waarde hebben.

Op een zekere leeftijd kent het kind vele woorden en klanken, hoewel er slechts weinige een affectieve waarde hebben. Daarom kan het al spelend de vreemdste woordcombinaties maken. Het staat nog helemaal los van de woorden. Zelfs als het weet wat een roos is heeft dat woord slechts een geringe affectieve waarde omdat het de ontelbare gedichten van verliefden nog niet kent, waarin rode of andere rozen worden aangewend om flauwe sentimentjes op te wekken.

De roos houdt nog geen verband met de erotische drang en daarom kan het kind er mee jongleren als een goochelaar.

Zij maken dus poëzie zonder inhoud. Maar toch schuilt er achter de kinderlijke creativiteit nog iets meer dan dat „los staan” van de woorden.

Sommige kinderlijke opstellen en brieven bewijzen dat ze ten zeerste ontvankelijk zijn voor de magie van het woord. Maar dan zijn ze wat ouder dan 4 jaar. De ideale leeftijd voor kinderpoëzie met inhoud is 7 jaar. De opstellen van de kinderen uit het tweede studiejaar zijn veruit de beste, en de meeste danken hun eigenaardige bekoorlijkheid aan het feit dat zij nog maar pas in zinsverband kunnen schrijven. De kinderen van 7 jaar maken geen abstracte klankfestijnen doch vreemde composities soms met een surrealistische inslag.

De hiernavermelde opstelletjes heb ik gehaald uit het tijdschrift *Echo* van de Rijksmiddelbare school van Antwerpen.

Het sneeuwt

Ik was blij dat het sneeuwde. Er kwamen duizende vlokjes naar beneden. Mijn ma zegde dat het nog zou gaan sneeuwen. Ik had geen botten. En toen kreeg ik een verkoudheid. Toen ging ik niet naar school. De dokter kwam. En het was niet erg. Nu moet ik van alles innemen.

Koen !!!! riepen ze allen al in de school. Nu ben ik weer in de klas.

Koen Mertes.

En nu is 't gedaan.

Koen Mertes 2b, *Echo*, 3 maart 1955.

Ik zou graag een eskimo zijn

Daar is het prettig met sneeuw.

En daar kunt ge goed spelen.

Ik zou ook graag een ijsbeer zien,
en ook een wolf.

En daar kunt ge goed met sneeuwballen gooien.

En een eskimo heeft het warm.

Ja, want hij heeft een pels aan. En wij niet.

De eskimo kan walvissen schieten.

Een eskimo kan zijn hut van sneeuw zelf maken.

Een eskimo is die lief ? Ja.

En de kinderen vinden de sneeuw schoon.

En de eskimo kan kopje onder doen.

Een eskimo vrouw is die ook lief ? Ja.

Jozef Bastiaensen - 2b - *Echo* - n° 3 Maart 1955.

Hierna een paar opstellen over een droom. Het is opvallend hoe goed sommige kinderen de irreële droomwereld kunnen weer-
geven.

Een droom

Ik sliep en ik hoorde zo : zzzzzzz !!!!

En dat was een bie. Wip ! zzzz ! En de bie
zat in mijn kop en mijn kop was juist de kop van
een bie en mijn lijf was een lijf van een bie en
de mensen noemden mij bie Van den Bergh.

Ha, dat mag ik niet vergeten te zeggen.

En de bie kwam in mijn oor en ging langs de andere
buiten en ging in mijn mond terug binnen.

En ik heb het bieke nooit van mijn leven niet
meer gezien.

En mijn mama kwam mij wakker maken en ik keek door het raam en ik zag een varken met een lange staart en het is gedaan.

Dirk Van den Bergh, 2b, *Echo*, 3 februari 1955.

Een droom

Ik ging op straat. Ik kwam een mijnheer tegen en ik zei dag mijnheer. Ga spelen zei de mijnheer. Het was een aardige mijnheer, want hij had een lapje voor zijn mond en voor zijn ogen ook een lapje. Ik zal maar gauw weggaan want in dat lapje stak een revolver. Ik ging door. Opeens zag ik een stille straat, alleen stond er een auto, ik ging kijken en wat zag ik, zijn stuur was er uit en de contact sleutel stak er nog op. En daar kwam opeens een mijnheer. Het was zijn auto, en ik zei mijnheer uw stuur is gestolen en uw contactsleutel steekt er nog op.

Nee, nee, vriend, ik heb mijn stuur er uit gepakt. Het is een „katschoewe” stuur want ik rijd altijd op de botte stenen en als ik nu op de botte stenen kom wip ik op de achterste bank en dan wip weer naar voor en hij reed door en de auto bromde van br... br... br...

Ronny Damen, 2b, *Echo*, n° 2, februari 1955.

Werden die opstellen geschreven door uitzonderlijke begaafde knaapjes? Zij zijn van de hand van vier verschillende jongens uit dezelfde klas (2de studiejaar b) die 21 leerlingen telde.

Het is onwaarschijnlijk dat er 4 fenomenen in een gewoon klasje zouden zitten. Er werden overigens in *Echo* nog andere opstellen gepubliceerd die voor de aangehaalde niet moeten onderdoen.

De schrijver van „Het sneeuwt” is blijkbaar een realist. Hij houdt zich aan de werkelijkheid en toch weet hij door telkens de juiste woorden en de passende feiten aan te halen, ons het sneeuwen, zijn verkoudheid, en zijn triomfantelijke terugkeer in de school aanschouwelijk voor te stellen.

De jongen die Eskimo wil zijn is romantisch en sentimenteel. De Eskimo en zijn vrouw moeten lief zijn. En het barre landschap uit de poolstreken bestaat alleen voor zijn winterpretjes.

De twee opstellen over een droom zijn verrassend mooi. Begaafde kunstenaars weten hoe moeilijk het is met woorden een droomatmosfeer te creëren. Van die moeilijkheid ontdoen zich die jonge snaken splenderwijs.

Het binnendringen van het insect in het hoofd van de dromer die een bie wordt en door de mensen „bie” Van den Berg wordt genoemd is zuivere omeopatische magie. (alle zaken die ooit eens

kontakt hebben gehad blijven op elkaar inwerken) De primitieven hebben altijd bepaalde dieren opgegeten om de eigenschappen ervan te krijgen. In sommige oude godsdiensten wordt daarom ritueel de god opgegeten. Het bie- worden van de jonge dromer is dus een magisch verschijnsel.

Het andere opstel over een droom heeft zoals een echte droom „kop noch staart”. Het bestaat uit stukken die geen logische samenhang hebben. Het ontmoeten van een onbekende meneer met lapjes voor zijn ogen en zijn mond waarin een revolver steekt, wordt plots afgebroken. De aandacht wordt gevestigd op een auto zonder stuur maar met de kontaktsleutel er op. En weer verschijnt er een mijnheer die een rubber stuur in zijn wagen plaatste om er mee van achter naar voor te wippen.

Zoals de kleine kinderen los staan van de woorden en hun betekenis, zo staan de jongens van de tweede klas los van de feiten, en hun onderlinge samenhang. De feiten moeten geen logisch verloop hebben en daarom kunnen zij vrij goed een droomatmosfeer creëren. Ook in dromen hebben de feiten geen logische samenhang, en niettemin zijn ze geladen met magie.

En als het kind enkele jaren ouder is maakt het opstellen volgens de richtlijnen van de onderwijzer waaruit het laatste vleugje magie is verzwonden.

Bestaat er derhalve een leeftijd waarop ieder mens eens het leven aanvoelde zoals een kunstenaar? Ongetwijfeld! En niet alleen met het woord. Ook het schilder- en tekentalent van de kinderen heeft ons verbluft. (Zie: *Kindertekeningen*, N.V. De Standaard - *Kinderen uiten zich*, Muusses, Pumerend 1951 - *Grote dingen in kleine hoofdjes*, R. Broby-Jansen, Pro juvenate 1951 - *Childrens art*, M. Lindström, University California.)

Het meest begaafd zijn de kinderen van 7 tot 8 jaar, zoals uit de vernoemde boeken blijkt. Zij tekenen de vormen zoals ze die zelf zien en worden niet afgeleid noch door het aangeleerde noch door de artistieke opvattingen of door opgelegde modellen. Precies om wille van hun artistieke maagdelijkheid zijn ze creatief begaafd. De kinderpsyche zit vol beelden. Er zijn kinderen met zulke levendige aanschouwelijke verbeelding dat zij die zich nauwelijks van de waarneming kunnen onderscheiden. Urbantschitsch ontdekte in 1907 het vermogen om voorwerpen en afbeeldingen die men vroeger heeft waargenomen, in letterlijke zin vorm en kleurgetrouw weer te zien, doordat men de voorstelling ervan projekteert op een scherm of op een ander grijs of zwak gekleurd effen vlak. Dan ziet men de dingen in de ruimte geplaatst, alsof men ze weer in levende lijve aanschouwde.

Het onderzoek van E. R. Jaensch¹ toonde aan dat dit vermogen bij volwassenen zeer zeldzaam is, en veelvuldig voorkomt bij de kinderen. Men voelt trouwens in de droomopstellen dat de jongens de dingen die ze beschrijven hebben gezien. Naarmate de kinderen ouder worden verdwijnt gewoonlijk die gave. Hun magische waarneming en verwoording wordt verdrongen door hun rationele vorming en hun logische opvoeding. Het kind moet voortdurend gehoorzamen, d.w.z. iets laten waar het dol op is om iets vervelend te doen.

Blijven dromen over prettige vacantedagen is aangenaam. Huis-taken schrijven is vervelend. De droom en de verwoording van het magische wordt aldus verdrongen. Het kind moet alsmaar dingen aanleren waarvoor het niet de minste belangstelling heeft. Het moet daarenboven het geloof of het ongeloof van zijn ouders delen en zich aanpassen aan de zeden en gewoonten van de maatschappij. (Eet netjes, spreek met twee woorden, snuit in je zakdoek enz. enz. enz.)

Het kind wordt aldus voorbereid om minder momentaan en meer geprojecteerd in de tijd te leven. Momenteel leven is aangenaam. De grotten van Altamira Lasraux, Las Monedas Cabrerets getuigen van het geluk van de prehistorische mensen die zeer momenteel leefden.

In de tijd leven is zich zorgen maken. Een kind een goede opvoeding geven, is het bijbrengen hoe het zich zorgen moet maken over allerhande futiliteiten, of het wel netjes genoeg heeft geschreven, zijn les goed kent, of het vriendelijk genoeg is geweest tegen een saaië tante, of het niet te veel leven maakt, of geen ruiten breekt.

Dat keurslijf waarin het gedrag van het kind wordt geperst, verdringt de hiervoor aangehaalde gaven. Meesterwerken als „Elias of het gevecht met de nachtegalen” zijn te danken aan het feit dat de schrijver „het aanschouwen” van zijn jeugd heeft kunnen bewaren tot hij volwassen was.

Maar als het waar is dat de kinderen van een bepaalde leeftijd een zekere artistieke begaafdheid hebben, dan moeten wij die begaafdheid ergens bij de prehistorische mens terugvinden. Wij geloven immers dat de evolutie van de soort in haar grote lijnen ongeveer gelijkaardig verloopt als de evolutie van het individu.

Tijdens de prehistorie zag de mens nog de wereld als de toverwerking van bovenmenselijke krachten, met als voornaamste tovermiddel het woord.

De taal was ultra-concreet. Wij kunnen ons nauwelijks voor-

1. Jaensch E. R., *Die Eiditik* (1925).

stellen wat een ultra-concrete taal was, want de benamingen die wij nu concreet vinden waren toen nog onvoorstelbaar abstrakt. Een verzamelnaam zoals het woord vis, boom enz. bestaat niet in sommige primitieve talen. Wel bestaat het woord baars, den, eik enz. enz.

Thans spreekt zelfs een analfabeet een taal die doorspekt is met abstrakte woorden. Om zijn gedachten te uiten stond de primitieve mens voor hetzelfde probleem als het onderbewustzijn dat ook ideeën wil uiten en over geen abstrakties beschikt. Zowel het onderbewustzijn als de primitieve mens creëerden beelden die ze een symbolische betekenis gaven. De aldus voorgestelde ideeën hadden een vreemde poëtische bekoorlijkheid.

W. Wundt² gelooft eveneens dat de mens uit de oude culturen nog een zeer concrete poëtische taal sprak waarvan hij enkele staaltjes aanhaalt. Volgens W. Wundt noemde de mens het Westen „zon-zit-plaats”. Een paleis noemde hij „huis-woont-koning”. En als hij wilde zeggen dat de zon op de dageraad volgde dan omhelsde de zon de dageraad. De zonsopgang was de nacht die een kind baarde.

Talen waarin de dingen zo aanschouwelijk werden voorgesteld waren onvermijdelijk zeer mooi; als we de oudste geschriften bespreken zullen we nog meer over die poëtische talen uitwijden.

De magie van het woord hield bij de prehistorische mensen eveneens verband met hun heel bijzondere waarneming, die veel scherper was dan bij de moderne mens. De blanken die in de wildernis hebben geleefd hebben ondervonden dat de primitieve mensen uitstekende mensenkenners zijn, die hun meesters in enkele woorden treffend kunnen schetsen. De bijnamen die ze kiezen zijn altijd raak.

Die intuïtieve mensenkennis danken zij aan hun intuïtieve waarneming die Levy-Bruhl (*La mentalité primitive* ch. XIV) als volgt beschrijft:

„Les primitifs procèdent par intuition directe, apprehension immédiate, interpretation rapide et presque instantanée de ce qui est perçu: s'il s'agit, par exemple, de lire sur le visage d'un homme des sentiments que peut-être il ne s'avoue pas à lui-même, de trouver les mots qui font vibrer la corde secrète que l'on veut toucher, de saisir le ridicule d'un acte ou d'une situation etc. Ils sont guide là par une sorte de flair ou de tact. L'expérience le développe et l'affine et s'il peut devenir infaillible sans avoir rien de commun avec les opérations intellectuelles proprement dits... l'Observateur qui estimait hier l'intelligence du primitif virtuelle-

2. W. Wundt, *Sinnliche under übersinnliche Welt* (1926).

ment égale a celle de tout autre homme, le taxera aujourd'hui d'incroyable stupidité en le voyant incapable du raisonnement le plus simple."

Een waarneming die zo rijk is en zo penetrant heeft niets meer gemeen met schoolkennis en boekenwijsheid. De geladenheid van het woord houdt direct verband met de geladenheid van het object. Die intuïtie werkt volgens Levy-Bruhl feilloos.

De oude volkeren hadden in hoge mate een rijke intuïtieve waarneming die tot kern van de dingen doordringt. Het was weliswaar veeleer een aanvoelen dan een preciese kennis. Dat aanvoelingsvermogen maakte veel hypocrisie overbodig die in onze maatschappij onontbeerlijk is. Ten slotte verklaart die feilloze doordringende intuïtie de grote wijsheid die er schuilt in de oude mythen en sagen. De scheppers van die mythen hadden een heel beperkte kennis van de natuur, maar op het vlak van mensenkennis gaan nog steeds de grote moderne psychologen bij hen te rade.

Het woord bevatte een rijke warme wereld.

* * *

Het creatief vermogen van de kinderen toont ons dat er woorden zijn die affektief geladen zijn en andere.

De woorden van het zevenjarig jongetje dat zich zelf in zijn droom bie Van den Berg noemt zijn ongetwijfeld geladen met angst, verwondering en een felle begeerte naar het irreele. De zinnen zijn spontaan opgeweld uit zijn gemoed. Dat betekent eveneens dat hij onvrij is in woordkeuze. De vierjarige Ingrid daarentegen kan met de woorden spelen zoals ze met de blokjes van haar bouwdoos speelt. Bij de jongen zijn de woorden innig verweven met de ontroering en hij ondergaat daarom zijn woordkeuze en woordordering als de enig mogelijke.

Zoals de woordkeuze en ordening uit de ontroering kan ontstaan, kunnen eveneens mooie woordordeningen ons ontroeren.

Indien er werkelijk een vorm van menselijke vrijheid bestaat dan herkennen wij de oervorm ervan bij kinderen die met de woorden spelen.

Naargelang hun geaardheid kan men aldus de mensen indelen in „vrijen” en „onvrijen”. De vrijen zijn veel onafhankelijker van het woord. De onvrijen zijn heel hun leven gebonden aan woorden. Zij leven in voortdurende angst een of ander maatschappelijk taboe te overtreden; zij moeten leven volgens voorafbepaalde gedragspatronen, dogma's, voorbeelden en principes.

Hun leven staat in het teken van het woordelijke want de woordelijke realiteit is voor hen de voornaamste.

Ook de schrijvers kunnen ingedeeld worden naargelang hun kunst rechtstreeks uit de ontroering is ontstaan of uit een grote woordelijke beschikbaarheid. De kunst van Shakespeare, Ibsen, Lorca, O'Neill en Stendhal is rechtstreeks uit de ontroering ontstaan. De kunst van Racine, Oscar Wilde, Cocteau en de Ghelderode is meer uit de woordelijke beschikbaarheid ontstaan.

Wilde en Cocteau zijn zulke woord-virtuozen dat hun kunst soms een zekere gelijkenis vertoont met goochelarij. Het mooie evenwicht van Racine komt nooit of slechts zeer zelden voor in de realiteit. Het is een constructie van een woordvirtuoos. De barokke woordmonumenten van de Ghelderode bewijzen dat voor hem de woorden maar voor 't grijpen lagen, zelfs als we aanvaarden dat het gebruik van woordenboeken niet vreemd is aan zijn kunst.

Bij elke grote kunstenaar zijn de ontroering en de woordelijke beschikbaarheid innig verweven, zoals de vorm en de inhoud niet te scheiden zijn.

Het is alleen maar een kwestie van overwicht of ze tot de ene of tot de andere groep behoren. De ontroering is uniciteit. De artistieke woordordening daarentegen is oorspronkelijkheid. De uniciteit der ontroering leidt naar een oorspronkelijke woordordening. De ontroering is altijd nieuw, het woord heeft steeds gediend (Victor Hugo).

De uniciteit der ontroering is gegroeid uit het dierlijk momenteel aanvoelingsvermogen.

De verruiming van het momenteel leven is langzaam gegroeid uit de woordelijke beschikbaarheid. Het vermogen om de meest uiteenlopende dingen te koppelen leidt onvermijdelijk naar een verruimd bewustzijn. De woord-ordening ontstaat onder de invloed der ontroering. Het is alsof de uniciteit der ontroering oorspronkelijke woordkoppelingen kan verwekken.

Het aanvoelingsvermogen is daarom de drijfkracht van de mooie woordordening. De magie van het woord is ontstaan uit de ontroering en woordelijke beschikbaarheid.